

З.Н. Курлянд

ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ – ПЕРЕДУМОВА ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Модернізація сучасної вищої школи пов'язана, перш за все, з процесом приєднання України до Болоньської декларації. Перебудова вищої школи як керівного параметра всієї системи освіти викликає радикальні зміни всіх складових цієї системи, отже особлива увага зосереджується на вчителів (викладачів), оскільки саме він, як професіонал бере участь у розробці та впровадженні на практиці всіх надбань сучасної педагогічної науки і, водночас, виступає однією з рушійних сил цього процесу.

Відтак, постановка проблеми професійного становлення майбутнього вчителя в загальному вигляді вбачається надзвичайно актуальною в умовах модернізації вищої освіти. Мінливість соціально-економічних обставин сьогодення потребує від учителя швидкої реакції на зміни, що відбуваються в житті країни, умінь успішно адаптуватися до цих змін, що невід'ємно пов'язано з такою якістю як професійна мобільність педагога.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, присвячених проблемі професійного становлення педагога (І.Ф.Ісаєв, В.Ф. Орлов, В.О. Сластьонін, Є.Н. Шиянов) свідчать про те, що становлення розуміють як надбання нових ознак і форм у процесі розвитку, наближення до певного стану. В.Ф.Орлов наголошує, що професійне становлення майбутнього вчителя – це складне й багатовимірне явище перетворення особистості, що починається від часу вступу до професійного навчального закладу і до початку педагогічної діяльності. На нашу думку, цей процес триває під час всієї педагогічної діяльності вчителя (викладача) упродовж його життя і проходить ряд етапів (на думку Н.М.Пилипенка) від професійної орієнтації (під час якої формуються професійні наміри майбутнього фахівця, розвивається професійна спрямованість) до професійного навчання, під час якого набуваються професійні знання, уміння, навички, способи практичних творчих дій, розвиваються особистісно-професійні якості, а від цього – до професійної самореалізації, що супроводжує весь процес подальшого професійного зростання, фахового самовдосконалення. Таким чином, професійне становлення може розглядатись як послідовність ступенів, етапів, стадій, що детермінуються за часом і як сукупність способів і засобів діяльності, коли послідовність перебігу подій детермінована цілком, а не часом. Окрім того професійне становлення вчителя – це розвиток його особистості, під час якого відбувається реалізація професійно значущих якостей і здібностей, професійних знань, умінь, навичок, унаслідок чого якісно перетворюється внутрішній світ учителя, формується під час професійного становлення вчителя і його професійна мобільність.

Мета даної статті полягає у з'ясуванні ролі професійної мобільності у процесі професійного становлення майбутнього педагога.

Професійна мобільність розглядається як найважливіша складова кваліфікаційної характеристики спеціаліста, саме вона забезпечує найбільшу впевненість у майбутньому, дозволяє просуватись службовими сходинками, поглиблювати власні знання підвищувати кваліфікацію, оптимально адаптуватися до

мінливих умов сучасного світу. У підготовці професійно мобільного фахівця провідне значення надається змістові й характеру освіти, а також педагогу, який відіграє провідну роль у цьому процесі. Цілком природно припустити, що сформувані професійну мобільність майбутнього фахівця спроможний учитель, який сам є професійно мобільним. Зазначимо, що професійна мобільність учителя має свою специфіку, - віддзеркалення особливостей педагогічної роботи та завдань, які суспільство ставить перед викладачами стосовно навчання, виховання і формування особистості майбутнього спеціаліста.

Перш за все, соціологи зазначають, що так звана соціально-професійна мобільність є невід'ємним фактором демократизації, важливою тенденцією, яка посилює процес стирання класових відмінностей та зближення соціальних груп.

Ю. Биченко вважає, що професійна мобільність визначає зміну професійної належності індивіда в результаті якісних позитивних зрушень у структурі людського капіталу, який він використовує, та супроводжується зміною його статусу й доступу до економічних цінностей та різноманітним доходами. Такий рух може бути висхідним (коли зміна фаху призводить до зростання дивідендів, які отримує індивід) та спадним (коли зміна фаху призводить до зменшення дивідендів, які отримує індивід) [3].

Л.І. Рибникова, услід за Л.Н. Лесохіною [5;6] розглядає поняття соціально-професійної мобільності з двох позицій:

1. З одного боку, це зміна позицій, зумовлена зовнішніми умовами, а саме: відсутністю робочих місць, низькою заробітною платнею, побутовою невпорядкованістю тощо. У даному випадку соціальна мобільність продиктована необхідністю адаптуватись до реальних життєвих ситуацій.

2. З другого боку, соціально-професійну мобільність можна розглядати як внутрішнє самовдосконалення особистості, яке базується на стабільних цінностях та потребі самовдосконалення. Основою цієї соціальної мобільності є грамотність, освіченість та професійна компетентність. Як результат – особистість, що має внутрішню свободу, здатна швидко реагувати на зміни в соціумі.

Отже, з психологічної позиції, професійна мобільність у кризові соціальні періоди являє собою тип адаптованої поведінки – засіб пристосування до нових умов на ринку праці шляхом зміни свого стану в системі зайнятості.

Професійна мобільність учителя розглядається нами як інтегрована якість особистості, що проявляється в здатності успішно переключатись на іншу педагогічну діяльність або змінювати види діяльності, залишаючись у педагогічному просторі.

Професійна мобільність передбачає володіння системою узагальнених професійно-педагогічних методів і прийомів для виконання будь-яких завдань у межах навчально-виховного процесу різноманітних освітніх закладів та порівняно легко переходити від одного виду діяльності до іншого. Професійна мобільність учителя вимагає також високого рівня узагальнених професійно-педагогічних знань, умінь їх

вдосконалювати і самостійно здобувати, готовності до оперативного відбору та реалізації оптимальних способів розв'язання будь-яких педагогічних задач, спираючись на передові педагогічні нароби і гуманістичне світобачення.

Професійна мобільність учителя, як ніяка інша якість, пов'язана з внутрішнім самовдосконаленням особистості, що базується на стабільних цінностях та потребі самовдосконалення. В цьому аспекті професійна мобільність тісно пов'язана з позитивною Я-концепцією вчителя, оскільки серцевиною Я-концепції є оцінний компонент, точніше самооцінка. У свою чергу, висока самооцінка стає витоків такої якості як упевненість у собі, яка багато в чому визначає зовнішню поведінку людини. Таким чином, позитивна Я-концепція вчителя простежується через: позитивне ставлення до себе, позитивну самооцінку, самоповагу, відчуття власної гідності. А ще через: 1) *самосвідомість*, що висвітлює знання людини про себе: який Я? Слід підкреслити, що професія вчителя потребує знання себе не лише як особистості, а і як учителя: Який Я вчитель, вихователь, чи маю я здібності до викладання, до роботи з дітьми тощо; 2) *поведінку*, яка узгоджує внутрішню оцінку про себе з зовнішніми вчинками. Знов ж такі поведінка вчителя виступає важливим чинником виховання, впливу вчителя на дітей, на дитячий колектив.

Для вчителя з позитивною Я-концепцією характерним є гнучкість педагогічного мислення, що дозволяє йому приймати правильне рішення у складних ситуаціях, швидко реагувати на зміни в почуттях, мисленні, на поведінку дітей, бути впевненим у собі як учителю та бути задоволеним власною діяльністю, що пов'язує Я-концепцію з професійною усталеністю педагога.

Позитивна Я-концепція вчителя, що є невід'ємно пов'язаною з педагогічною емпатією, яка проявляється в безумовному внутрішньому прийнятті самоцінності особистості учня, дозволяє відобразити світ його переживань як власні і внаслідок цього сприяє збалансованості міжособистісних відносин, переводячи їх у суб'єкт-суб'єктивні. В основі цього феномену знаходяться впевненість самого вчителя у власній особистісній цінності та його професійна компетентність, яка є складовою професійної мобільності.

Позитивна Я-концепція вчителя, забезпечуючи високу самооцінку й упевненість у собі як учителю, запобігає виникненню бажання самоствердитись, принизити гідність дитини, зловживати своєю владою. Звідси на основі суб'єкт-суб'єктивних відносин виникає демократичний стиль спілкування вчителя й учнів, який проявляється як на уроках, так і в позаурочний час і викликає в учнів відчуття психологічного комфорту, захищеності, власної гідності.

Позитивна Я-концепція вчителя благодушно впливає на самооцінку школярів, упевнює їх у власній цінності. Вчитель з такою концепцією стоїть на позиціях оптимізму щодо особистості учня, вірить у можливість розвитку його здібностей, створює умови для їх розвитку, що проявляється в безумовному позитивному ставленні до дитини. Унаслідок такого ставлення діти демонструють зростання власної самооцінки, що сприяє їхньому потягові до творчості, розвитку творчої активності, схильності до творчої пошукової діяльності.

Розвиток позитивної Я-концепції вчителя пов'язаний (за Р.Бернсом) із сукупністю установок на себе самого. Ці установки поділяються на такі категорії: "Я-реальне" – яким учитель вважає себе на даний

момент, "Я-соціальне" – яким, на думку вчителя, його уявляють інші люди: учні, колеги, батьки дітей тощо, "Я-ідеальне" – яким учителем бажав би стати, на що спрямовуються особистісні напрями розвитку.

Позитивна Я-концепція передбачає підтримку і підвищення цінності свого Я, що сприяє підвищенню потреби до самоактуалізації – головного мотиваційного спонукання особистості.

Самоактуалізація пов'язана з умінням зрозуміти себе, свій внутрішній світ і через це зрозуміти і прийняти світ навколишній, що, у свою чергу, спрямовує особистість на рефлексію власної поведінки, на досягнення її відповідності до людей і ситуацій довкілля. Самоактуалізація передбачає постійний рух людини вперед, спрямованість на особистісне і професійне зростання. У процесі самоактуалізації велику роль відіграє самовизначення, оскільки воно спрямовує особистість на певну професійну діяльність, в якій найбільш повно розкриваються здібності людини, реалізуються її потенції, індивідуальний стиль діяльності, тобто формується особистість професіонала. У такому аспекті професійне самовизначення може трактуватися як Я-концепція, що відображає розуміння, переживання, наміри та дії людини в рамках її професійної діяльності, тобто розглядається як Я-професійне.

Механізмом професійного розвитку вчителя, на думку Л.М. Мітіної, є його самовизначення. При цьому професійний розвиток учителя, як зазначає авторка, виокремлює два його типи: професійне функціонування (адаптація) і особистісний розвиток (творчість, особистісне зростання). Адаптація визначається протиріччями між вимогами дійсності та можливостями, здібностями, стилем діяльності особистості.

Самореалізація вчителя розглядається як внутрішня потреба особистості до повного розкриття своїх потенційних можливостей. При цьому, якщо у вчителя спостерігається регресивний варіант самореалізації, то він характеризується інертністю, ригідністю, самовдоволеністю, закритістю до нового. Унаслідок цього виникає бажання зберігати отриманий рівень знань, умінь і навичок не приймати нічого нового, а це в кінцевому результаті призводить до неповного самовираження в професійній діяльності, що викликає незадоволеність нею. Парадокс полягає в тому, що такі люди водночас недостатньо мобільні у професійному плані і дуже рідко схильні до будь-яких змін у професійній діяльності.

Натомість прогресивний варіант особистісної самореалізації спрямований на самостворення особистості в різних сферах, на творчість. Творчий характер педагогічної діяльності мобілізує всі психічні сфери особистості, налаштовує її на відкритість до інновацій. Унаслідок цього людина стає більш мобільною і в професійному плані, спрямовується на професійне зростання.

Професійне становлення майбутнього вчителя передбачає виникнення в нього тих професійних якостей, яких раніше не було, але які відповідають вимогам професії (за Орловим).

Професійну мобільність можна віднести до професійно значущих якостей, при цьому вона зазнає позитивних змін у процесі професійного становлення майбутнього вчителя, вона невід'ємно пов'язана зі становленням його позитивної Я-концепції, у створенні "Я-ідеального професійного", саме розвиток професійної мобільності стає рушійною силою процесу самореалізації, який відповідає третьому етапу професійного становлення майбутнього педагога, а

отже професійну мобільність можна розглядати як передумову професійного становлення вчителя.

Згідно з цим, цілеспрямований розвиток професійної мобільності вчителя може бути застосованим у процесі професійного становлення, зокрема для подолання так званих криз професійного становлення (за Н.М.Пилипенко), пов'язаних з труднощами професіоналізації особистості. Кризи професійного становлення можуть спричинити зміни в Я-концепції

спонукати до урізноманітнення професійних цілей та намірів, до корекції професійної позиції і навіть до зміни професії.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку ми вбачаємо в розробці спеціального тренінгу, який з одного боку, сприяв би розвитку професійної мобільності вчителя, а з другого – допомагав би долати кризи його професійного становлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Педагогіка. В.А.Сластьонін, І.Ф.Ісаєв. – М., 1998.
2. Пилипенко Н.М. Вплив кризи професійного становлення на саморозвиток особистості // Педагогіка і психологія. – 2005. - №2.
3. Орлов В.Ф. Професійне становлення вчителя як предмет педагогічних досліджень. Педагогіка і психологія. – 2005. – №1.

4. Быченко Ю. Культурный канител – [Http .WWW. pmk](http://www.pmk)

5. Рыбникова Л.И. Организация практического обучения в колледже как один из путей формирования социально-профессиональной мобильности специалиста – [http /www igpk. ru](http://www.igpk.ru)

Подано до редакції 14.10.05

РЕЗЮМЕ

Стаття посвящена проблемам профессионального становления учителя, предпосылкой которого выступает

профессиональная мобильность, как значимое качество личности специалиста на этапе его самореализации.

SUMMARY

The author presents a new theory concerning formation of teacher's I-conception whose basic part is pro-

fessional mobility. This conception is considered a significant quality of future teachers.